

بسم تعالی

موضوع کالاهای اساسی کشاورزی و صادرات و
واردات آنها

توسط ولی لطفی و نگین صادقی
استاد یار دکتر سید محمد مستولی زاده

مقدمه ای بر اهمیت کالاهای استراتژیک

- تعریفی که در این پژوهش از کالای اساسی ارائه میشود عبارت است از کالایی که در سبد مصرفی غالب خانوار های ایرانی وجود دارد و کمبود یا عدم تولید آن در داخل باعث به وجود آمدن اختلال در شرایط اقتصادی کشور میشود بر این اساس مبنای این پژوهش کالاهایی است که متناسب با شرایط ایران کمبود کالاها اختلال در نظام اقتصادی به همراه دارد.

از مهمترین گروه های کالاهای موجود در تامین مواد غذایی کالاهای اساسی کشاورزی است در سالهای اخیر در برخی اقلام این کالاها کشور شاهد نارسایی ها و بالارفتن قیمت و واردات بیش از حد بوده است که عمده دلایل آن به دلیل ضعف در تولید این کالاها می باشد. یکی از ارکان های اصلی در شکل گیری تولید کالای اساسی کشاورزی بحث سرمایه گذاری است. در راستای تقویت این امر نیاز به شناخت موانع سرمایه گذاری در تولید کالاهای اساسی بوده تا رفع آن زمینه مناسب برای سرمایه گذاری در تولید کالای اساسی و خودکفایی در این حوزه فراهم آید.

موانع سرمایه گذاری در تولید کالاهای اساسی کشاورزی

- ناکافی بودن حمایت های یارانه ای در تامین نهاده

مشخص نبودن استراتژی حمایت از کالای سرمایه ای کشاورزی

★ بی ثباتی سیاست های واردات بازرگانی

موانع حمایت دولتی و مقررات گذاری

بی ثباتی قوانین و مقررات انرژی و حوزه نهاده ها

فقدان مکانیسم جهت تسهیل دریافت مجوز قانونی

کالاهای اساسی کشاورزی

دانه های روغنی

برنج خارجی

گندم

جو

ذرت

کنجاله سویا

انواع حبوبات

(1)

دانه های روغنی به عنوان گیاهان صنعتی به دلیل کاربردهای فراوانی که دارند، از جایگاه ویژه ای در بین محصولات کشاورزی برخوردار هستند. کاربردهای دانه های روغنی را چنین می توان بیان نمود:

استحصال روغن برای مصارف غذایی
کنجاله دانه ها برای تغذیه دام و طیور

کشت دانه های روغنی در ایران

پس از سال 1383، که ایران توانست در تولید گندم به خودکفایی برسد، تولید دیگر محصولات استراتژیک در دستور کار قرار گرفت. به دلیل اهمیت دانه های روغنی برای کشور، تولید این دانه ها در الویت قرار گرفت.

بر پایه آمار منتشر شده توسط وزارت جهاد کشاورزی، در راستای اجرای طرح کشت دانه های روغنی، میزان تولید کلزا با افزایش 120 هزار تنی، به 295 هزار تن در سال 1399 رسید. نمودار زیر میزان تولید سه دانه پرمصرف کلزا، سویا و آفتابگردان در بازه 1395 تا 1399 را نشان می دهد.

میزان تولید دانه های روغنی - 1399-1395 - هزار تن

مشکلات متعددی موجب گردید که تولید دانه های روغنی در کشور به نقطه مطلوب نرسد. طبق برنامه وزارت جهاد کشاورزی، شرکت های تولیدکننده تنها زمانی مجوز واردات دانه های روغنی را دارند که دانه های روغنی تولید داخل را خریداری نمایند.

متأسفانه اجرای سیاست خودکفایی در تولید کالاهای استراتژیک، به دلیل سودآوری واردات دانه های روغنی از محل تخصیص ارز دولتی به واردات، با مشکلات جدی روبروست. همین امر موجب گردید که تولید دانه های روغنی طی 5 سال گذشته با افزایش همراه نباشد.

در حال حاضر تنها 5 درصد از نیاز دانه های روغنی کشور، از طریق تولید داخلی تامین می شود. با توجه به اینکه ایران با ۱۶ میلیون هکتار اراضی کشاورزی، ظرفیت و پتانسیل گسترده ای در تولید دانه های روغنی دارد، وابستگی به واردات دانه های روغنی و روغن خام قابل تامل و بررسی است.

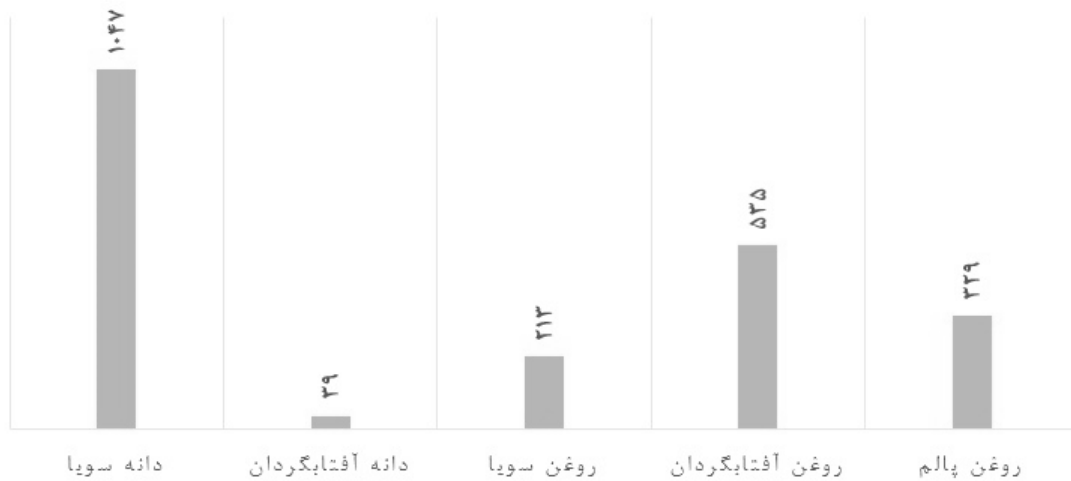
طبق آمارهای موجود سرانه مصرف روغن نباتی در ایران از حدود ۲.۵ کیلوگرم در سال ۱۳۴۰ به حدود ۲۰ کیلوگرم طی سال های اخیر رسیده است. گفتنی است روغن خوراکی مصرفی در کشور از دانه های سویا، کلزا و آفتابگردان تامین می شود.

آمار واردات دانه های روغنی در ایران

- بررسی آمارهای منتشر شده توسط گمرک جمهوری اسلامی ایران در سال 1399 حاکی از آن است که در این سال ۳۳۲۸ هزارتن دانه های روغنی و روغن خام به ارزش 2 میلیارد و 163 میلیون دلار به کشور وارد شده است. از این میزان حدود ۱.۲ میلیارد دلار واردات دانه های روغنی و ۰.۹ میلیارد دلار سهم واردات روغن خام بوده است. ارزش وارداتی دانه های روغنی و روغن خام به تفکیک در نمودار زیر آمده است.

ارزش واردات - میلیون دلار

ارزش واردات - میلیون دلار

بررسی مبادی وارداتی در سال ۱۳۹۹ حاکی از آن است حدود 1 میلیارد دلار از محصولات وارداتی از چهار کشور امارات، انگلستان، سنگاپور و هلند بوده است. نکته قابل توجه آنکه هیچکدام از این کشورها تولیدکننده دانه های روغنی و روغن خام نبوده و تنها نقش واسطه گر این محصولات را ایفا می کنند. سهم واردات دانه سویا در سال 1399 از مبادی مختلف در نمودار زیر آمده است.

709,899,807 دلار

722 دلار

راهکارهای کاهش وابستگی به واردات دانه های روغنی

طرح خوداتکایی در تولید دانه های روغنی یکی از طرح های وزارت جهاد کشاورزی در سال 1392 جهت کاهش وابستگی به واردات دانه های روغنی و روغن خام بود. متأسفانه این طرح به دلیل عدم اجرای صحیح سیاست ها، نتیجه چندان مطلوبی در پی نداشت. در حال حاضر الزام کارخانجات روغن کشی به خرید دانه های داخلی، حمایت از کشاورزان و تولید نهاده های متناسب با اقلیم، از جمله اقدامات لازم برای توسعه تولید دانه های روغنی در کشور است.

به تازگی در زمینه تولید نهاده های متناسب با اقلیم، پژوهشهایی در پارک علم و فناوری کرمانشاه انجام شده است. طبق این پژوهش ها، دانه «کاملینا» با نام ایرانی «سهیل» با دارا بودن 40 درصد روغن، مقاومت بالا در خشکسالی و مصرف کم آب معجزه ای برای کشاورزی در ایام خشکسالی است.

این گیاه علاوه بر روغن بسیار و مقاومت بالا، دوره رشد کوتاهی دارد. علاوه بر این کنجاله این گیاه برای تغذیه دام و طیور نیز گزینه مناسبی است. در حال حاضر این دانه روغنی، در 700 هکتار از اراضی کل کشور به صورت دیم، کشت شده است. میزان روغن دانه کاملینا با سویا برابری نموده و از دانه آفتابگردان نیز بیشتر است.

امار واردات و صادرات گندم در سال 99

صادرات

واردات

افغانستان
عراق
ارمنستان
ترکیه

روسیه
ترکیه
انگلستان
المان
سنگاپور
هلند
امارات
هنگ کنگ
سوییس

19,644,989 دلار

925,519,932 دلار

مقدمه

- گندم به عنوان یکی از محصولات اساسی کشاورزی دارای اهمیت ویژه‌ای بوده و تامین این محصول برای جوامعی مانند ایران که گندم جایگاه خاصی در الگوی تغذیه دارد به معنی ایجاد امنیت غذایی بوده و رفاه اجتماعی طبقات متوسط و ضعیف شدیداً تحت تأثیر این محصول می‌باشد.
- خودکفایی در تولید گندم از مهمترین اهداف اقتصادی کشور طی سالهای اخیر بوده است. هر چند در ادبیات مربوط به تجارت بین الملل بحث خودکفایی از جایگاهی برخوردار نیست ولی نباید این مهم را از نظر دور داشت که ایران در منطقه حادثه خیز خاورمیانه واقع شده و خودکفایی در تولید اجزاء اصلی سبد مصرفی خانوارها میتواند به حفظ استقلال و قدرت استراتژیک همچنین رفاه و امنیت غذایی خانوارهای فقیر منجر گردد. با توجه به این امر حفظ و تداوم خودکفایی در تولید این محصول هم از دیدگاه پایداری منابع و هم از دیدگاه سیاست گزاران دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد و لزوم انجام مطالعه را در این زمینه هر چه بیشتر مشهود می‌سازد.
- در ایران، طی بیش از دو دهه پس از انقلاب اسلامی همواره بحث خودکفایی در تولید گندم مطرح بوده اما به رغم تلاشهای صورت گرفته این امر تا سال 1383 محقق نشد، به طوری که حتی واردات این محصول اساسی به 8,6 میلیون تن در سال 1380 نیز رسید، اما پس از ادغام وزارت جهاد سازندگی و کشاورزی بحث خودکفایی گندم جدی تر دنبال شد و با انجام مطالعات تکمیلی در این زمینه به منظور افزایش عملکرد گندم و قطع واردات ساختار جدیدی در وزارت جهاد کشاورزی به نام «دفتر مجری طرح گندم» تاسیس شد که از بدو فعالیت خود در سال 1381 اقداماتی را سازماندهی و به اجرا گذاشت که میتوان به شناسایی و تنظیم اهم چالشهای تولید گندم، تدوین راهبردها، تنظیم سیاستها و اقدامات اجرایی جهت افزایش کارایی تولید این محصول و شناسایی ارقام زراعی اشاره کرد، به طوری که ایران توانست پس از 45 سال حدوداً با تولید 14 میلیون تن جشن خودکفایی در تولید گندم را برگزار کند.

تحلیل بر خودکفایی در تولید گندم ایران

جدول ۵: مقایسه مقادیر پیش بینی شده تولید، مصرف، جمعیت و خالص صادرات

سال	تولید	نیاز مصرفی	جمعیت	خالص صادرات
1386	12795318	14289830	70051450	-1494512
1387	12999936	14461308	70892067	-1461372
1388	13194822	14634844	71742772	-1440022
1389	13744594	14810462	72603685	-1065868
1390	13035721	14988187	73474929	-1952466
1391	13707573	15168046	74356628	-1460473
1392	14069523	15350062	75248908	-1280539
1393	14862245	15534263	76151895	-672018
1394	14490808	15720674	77065718	-1229866
1395	14817531	15909322	77990506	-1091791
1396	15099603	16100234	78926392	-1000631
1397	15308738	16293437	79873509	-984699
1398	15542742	16488958	80831991	-946216
1399	15778981	16686826	81801975	-907845
1400	16011601	16887067	82783599	-875466
متوسط	14363982	15554901	-	-1190919

منبع: یافته‌های تحقیق و گزارشات مرکز آمار ایران

تحلیل جدول

با توجه به ارقام موجود در جدول 5 در سال 1400 کل نیاز مصرفی معادل 8,16 میلیون تن خواهد شد. تفاوت تولید و مصرف سالانه میتواند تراز تجاری این محصول را و لذا جایگاه ایران را در بازار جهانی گندم نشان دهد.

نتایج این مطالعه نشان میدهد که تولید متوسط سالانه گندم در طی پانزده سال آینده حدود چهارده و سه دهم میلیون تن خواهد بود. نرخ رشد گندم ایران تا سال 1400 به طور متوسط 1% درصد محاسبه گردید. قابل ذکر است که سازمان خواروبار ملل متحد سابقاً نرخ رشد گندم را در ایران به طور متوسط 1.5 درصد پیش بینی کرده است و همچنین متوسط نیاز مصرفی سالانه حدود پانزده و نیم میلیون تن محاسبه گردید لذا به طور متوسط ایران از سال 1386 تا 1400 با سالانه بیش از یک میلیون تن واردات روبرو خواهد بود که این مسئله با توجه به ردیف خالص صادرات در جدول شماره 5 که تفاوت تولید و مصرف پیشبینی شده است به وضوح نمایان است.

در حقیقت تعبیر خودکفایی در تولید گندم تبدیل شدن از یک وارد کننده بزرگ به یک وارد کننده جزء بوده و با توجه به یافته های این مطالعه امکان صادرات این محصول با توجه به شرایط موجود کلاً منتفی میباشد. علیرغم این امر بایستی در سیاستهایی که اهداف خودکفایی را دنبال میکنند پایداری منابع و از جمله مهمترین آنها یعنی منابع آبی(سطحی یا زیر زمینی) و همچنین توازن در الگوی کشت مورد توجه خاص قرار گیرد

امار صادرات و واردات برنج در سال 99

صادرات

واردات

ترکیه
سوریه
عراق
جمهوری آذربایجان
قطر
کانادا
وینتام
المان
سترالیا
سوئد
پاکستان افغانستان

هند
امارت متحده
عربی
پاکستان
چین

14,200,227 دلار

927,218,370 دلار

کشورهای جنوب شرقی آسیا بهترین مکان برای پرورش انواع برنج هستند، معمولاً هم برنج مورد نیاز ایران از این خطه تامین می‌گردد. کم بودن تولیدات داخلی و همینطور ارزان تر بودن قیمت برنج های این چینی باعث شده است که خرید برنج از این کشورها، منطقی ترین راه حل ممکن برای تامین برنج مورد نیاز کشور باشد. البته که برنج ایرانی از بالاترین سطح کیفیت برخوردار است اما دلیل این که میزان تولید این برنج در ایران بسیار کم است به دلیل خشکسالی های زیاد و کمبود آب بوده که در کنار آن عدم مدیریت بحران نیز مزید بر علت شده است.

باتشکر از توجه شما

منابع

سایت اتاق بازرگانی صنعت معدن تجارت

مقاله تحلیل خودکفایی در تولید گندم ایران نوشته سید حبیب الله

نعمتی

شناسایی و رتبه بندی موانع اقتصادی سرمایه گذاری در کالاهای اساسی

مجله های خبری